

ECRI

European Commission against Racism and Intolerance
Commission européenne contre le racisme et l'intolérance

CRI (2001) 2
Version albanaise
Albanian version

Komisioni evropian kundër racizmit dhe intolerancës

RAPORTI I DYTË PËR SHQIPËRINË

i pranuar më 16 qershor 2000

Strasbourg, 3 prill 2001

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

Për informacione plotësuese mbi punimet e Komisionit Europian kundër racizmit dhe intolerancës (ECRI) dhe për veprimtari të tjera të Këshillit të Europës në këtë fushë, mund të drejtoheni në :

Secrétariat de l'ECRI / Secretariat of ECRI
Direction Générale des Droits de l'Homme – DG II /
Directorate General of Human Rights – DG II
Conseil de l'Europe / Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int

Vizitoni faqen tonë në internet: www.coe.int/ecri

Hyrje

Komisioni Europian kundër racizmit dhe intolerancës (ECRI) është një mekanizëm i përbërë nga ekspertë të pavarur që është ngritur nga Këshilli i Europës. Qëllimi i tij është të luftojë kundër racizmit, ksenofobisë, antisemitizmit dhe intolerancës, në nivel gjithë-europian dhe nga këndvështrimi i mbrojtjes së të drejtave të njeriut.

Një nga aspektet e programit të veprimtarive të ECRI-it është ai i qasjes për çdo vend, përmes së cilës analizohet gjendja e çdo njeri prej shteteve anëtarë të Këshillit të Europës lidhur me racizmin dhe intolerancën dhe formulohen sugjerime dhe propozime për trajtimin e problemeve që identifikohen.

Që në vitin 1998 ECRI ka përfunduar ciklin e parë të raporteve për secilin prej Shteteve anëtare. Raporti i parë i ECRI për Shqipërinë mban datën 28 nëntor 1998 (publikuar në nëntor 1999). Faza e dytë e punimeve vend pas vendi, që ka nisur në janar 1999, i ka hapur rrugën hartimit të një raporti të dytë për secilin prej Shteteve anëtare. Objektivi i këtyre raporteve të dyta është që të sigurohet vazhdimësia e propozimeve të bëra në raportet e para, të freskohen informacionet e tyre si dhe të jepet një analizë më e thellë për disa çështje që paraqesin interes të veçantë në vendet në fjalë.

Një fazë e rëndësishme e punimeve për çdo vend të ECRI-it është procesi i dialogut konfidencial me autoritetet vendase, përpara se raporti të pranohet përfundimisht. Një procedurë e re në hartimin e raporteve të dyta është ajo e organizimit të një vizite kontaktesh për raportuesit e ECRI-it, përpara hartimit të raporteve.

Vizita për kontakte në Shqipëri është zhvilluar me 11-14 prill 1999. Kjo vizitë u ka lejuar raportuesve që të takohen me përfaqësues të ministrive dhe dikastereve të ndryshme që kanë lidhje me çështjet që i përkasin mandatit të ECRI-it. ECRI falenderon thellësisht autoritetet shqiptare për bashkëpunimin e tyre të plotë në organizimin dhe zhvillimin e vizitës së kontakteve dhe dëshiron të falenderojë në vecanti të gjithë ata që priten në takime delegacionin e ECRI-it si dhe koordinatoren kombëtar shqiptar, efikasiteti dhe bashkëpunimi i të cilit janë çmuar veçanërisht nga raportuesit e ECRI-it.

ECRI falenderon gjithashtu përfaqësuesit e OJQ-ve që pati rastin të takojë gjatë vizitës së kontakteve, për informacionet mjaft të dobishme që ata i kanë dhënë.

Raporti që vijon është hartuar nga ECRI nën përgjegjësinë e tij të vetme. Ai mbulon gjendjen deri në datën 16 qershor 2000, ndërsa çdo zhvillim që ka ndodhur pas kësaj date nuk është i përfshirë në analizë dhe nuk është marrë në konsideratë në përfundimet dhe propozimet e paraqitura në raport.

Përmbledhje

Gjatë viteve të fundit, megjithë situatën ekonomike, politike dhe juridike shumë të vështirë dhe në ndryshim, Shqipëria ka filluar të merret me problemin e racizmit dhe të diskriminimit duke miratuar ligje të posaçme dhe duke favorizuar ngritjen e një kuadri institucional që u lejon pakicave kombëtare që të krijojnë identitetin e tyre kolektiv.

Ndonëse me një të kaluar të turbullt dhe shpesh të ndërlikuar, çështjet e diskriminimit etnik nuk njihen nga elementet përbërës të shoqërisë shqiptare, qofshin këta nga pakicat apo nga shumica, si të një rëndësie parësore. Për këtë arsye këto çështje merren pak në konsideratë. Opinioni i përgjithshëm është se mbizotëron një klimë pozitive tolerance ndaj pakicave etnike. Megjithatë ekzistojnë disa paragjykime dhe stereotipe negative ndaj romëve dhe egjiptianve të cilat mund të jenë shkak i disa akteve të intolerancës. Korrupsioni i madh që duket mjaft i përhapur në institucionet publike mund të sjellë gjithashtu një diskriminim indirekt, viktimat të të cilit janë ata që nuk kanë mjetet apo mundësitë e nevojshme për të përfituar nga shërbimet publike, nga infrastruktura bazë si dhe nga mundësitë e punësimit. Kësaj i shtohet edhe një mungesë e theksuar informacionesh mbi gjëndjen dhe numrin e pakicave të ndryshme kombëtare që jetojnë në Shqipëri.

Në raportin e mëposhtëm ECRI u rekomandon autoriteteve shqiptare që të marrin masa plotësuese për të luftuar intolerancën dhe diskriminimin në një numër fushash. Këto rekomandime kanë të bëjnë mes të tjerash me nevojën që tekstet ligjore respektive të zbatohen konkretisht, të vendoset ose të ngrihet një sistem vijueshmërie dhe vlerësimi për gjëndjen e pakicave etnike lidhur me diskriminimet që ato mund të pësojnë në jetën e përditshme. Të shikohet se ku grupet më të prekshme mund ti nënshtrohen një diskriminimi indirekt dhe si të eliminohen ato me masa specifike. Dhe së fundi të bëhet kujdes që të mbizotërojë një klimë tolerance ku pjesëtarët e pakicave të shikohen si të barabartë dhe të çmohen edhe për atë çka i dallon nga të tjerët.

SEKSIONI I: PAMJE E PËRGJITHSHME

A. Instrumente juridike ndërkombëtare

1. Shqipëria e ka ratifikuar pjesën më të madhe të konventave ndërkombëtare që kanë të bëjnë me luftën kundër racizmit dhe intolerancës. ECRI përshëndet ratifikimin nga ana e Shqipërisë të Konventës kuadër për mbrojtjen e pakicave kombëtare - siç edhe e kishte sugjeruar edhe në raportin e tij të parë - , si dhe ratifikimin e Kartës europiane të autonomisë lokale. ECRI-n e gëzon fakti që Shqipëria po shqyrton aktualisht mundësinë e ratifikimit të Kartës sociale europiane të rishikuar si dhe konventën europiane mbi kombësinë. ECRI uron që ky proces të përfundojë së shpejti. ECRI beson gjithashtu se autoritetet shqiptare kanë ndërmend të nënshkruajnë Kartën Europiane të Gjuhëve rajonale ose të pakicave dhe i fton ato që në të njëjtën kohë të nënshkruajnë e ratifikojnë këtë instrument sa më shpejt që të jetë e mundur. ECRI nga ana tjetër përsërit që Shqipëria duhet që sipas nenit 14 të Konventës mbi eliminimin të çdo lloj forme të diskriminimit racial, të bëjë një deklaratë ku të pranojë se Komiteti për eliminimin e diskriminimit racial (CERD) ka kompetencë që të pranojë ankime individuale, gjithashtu ECRI mëson me gëzim se autoritetet shqiptare po marrin masa për të nënshkruar e ratifikuar Konventën Europiane që lidhet me statusin e punëtorit migrant, si dhe Konventën europiane mbi pjesëmarrjen e te huajve në jetën publike në nivel lokal. ECRI shpreson që ky proces të përfundojë sa më shpejt.

B. Dispozita kushtetuese dhe dispozita të tjera themelore

2. ECRI vëren se në bazë të nenit 122 të Kushtetutës shqiptare, marrveshjet ndërkombëtare të ratifikuara nga Shqipëria bëjnë pjesë në rendin e brendshëm juridik, janë drejtpërsëdrejti të zbatueshëm, me përjashtim të rasteve kur zbatimi i tyre varet nga miratimi i një ligji dhe kanë përparësinë ndaj ligjeve kombëtare që përmbajnë dispozita të kundërta.
3. Kushtetua shqiptare vendos parimin themelor të barazisë përpara ligjit (neni 18) dhe mbron qytetarët kundër diskriminimit për motive të tilla si raca, feja, origjina etnike, gjuha , statusi social apo prejardhja. Kushtetuta ngre gjithashtu një kuadër të gjerë të destinuar për të mbrojtur dhe për të nxitur identitetin e pakicave kombëtare,. Ajo sanksionon gjithashtu se organizatat që nxisin, mbështesin urrejtjen raciale, fetare, rajonale ose etnike janë të ndaluara. Qytetarët e huaja dhe njerëzit pa atdhe të pranishëm në territorin shqiptar gëzojnë gjithashtu të drejtat, liritë dhe detyrat të sanksionuara dhe në kushtetutë, me përjashtim të rastit kur dispozita të veçanta e kufizojnë zbatimin e tyre vetëm për qytetarët shqiptarë. ECRI përgëzon për mbrojtjen e gjërë që ofron kushtetuta shqiptare në fushën e racizmit dhe të diskriminimit, dhe inkurajon autoritetet vendase që të bëjnë të mundur që këto dispozita të pasqyrohen në legjislacion dhe të zbatohen efektivisht.

C. Dispozita në fushën e të drejtës penale

4. Siç vihet re edhe nga ECRI edhe në raportin e tij të parë, kodi penal shqiptar, përmbledh mjaft dispozita të rëndësishme që synojnë të luftojnë racizmin dhe intolerancën. Neni 265 ndalon nxitjen e urrejtjes kombëtare, raciale, ose fetare. Neni 266 sanksionon si cënim të rendit publik thirrjet për urrejtje ndaj disa pjesëve të popullsisë. Dispozita të tjera të posaçme lidhen me krimin e genocidit (neni 73) si dhe qëndrimet që pengojnë lirinë e besimit fetar (nenet 131 dhe 133).
5. Kodi penal shqiptar trajton gjithashtu edhe diskriminimin në sektorin shtetëror. Neni 253 cilëson si krim faktin që një funksionar shtetëror apo një punonjës i shërbimeve publike krijon, për arsye që lidhen me funksionet e tij apo për ushtrimet e tyre, dallime "të bazuara mbi origjinën, seksin, gjendjen shëndetsore, bindjet fetare, bindjet politike, aktivitetin sindikalist apo përkatësinë në një grup etnik, kombëtar, racial apo fetar të veçantë", dallime që do të pasqyroheshin në krijimin e privilegjeve të paligjshme apo në refuzimin e të drejtave, apo avantazheve që rrjedhin nga ligji. Mosrepsektimi i këtij neni është idënueshëm me një gjobë apo me një dënim me burgim që mund të shkojë deri në pesë vjet.
6. ECRI përshëndet përpjekjet e bëra nga autoritetet shqiptare për t'u marrë me problemet që lidhen me racizmin dhe intolerancën në kodin penal dhe është i ndërgjeshgjshëm se këto probleme nuk figurojnë në rangun e përparësive të mëdha të Shqipërisë për arsye të shumëllojshëmërisë së shqetësimeve të ngutshme të cilave duhet t'u jepet një përgjigje përmes ligjeve të reja dhe përmes modifikimit të legjisllacionit aktual. ECRI thekson megjithatë rëndësinë për të krijuar një kuadër legjisllativ të plotë më qëllim që të luftohet kundër krimeve raciste dhe ksenofobe. ECRI kujton me këtë rast rekomandimin nr 1 të politikës së përgjithshme në të cilin ai sugjeron që të përkufizohen si krime specifike shkeljet me karakter racist ose të parashikohet shprehimisht që gjykatat duhet të konsiderojnë motivet raciste si një faktor rëndues. ECRI gëzohet kur mëson se autoritetet shqiptare kanë ndërmend të miratojnë një dispozitë që përputhet me këtë qëllim dhe shpreson që ky proces do të përfundojë.
7. Ashtu sikurse ECRI e vinte re në raportin e tij të parë, zbatimi i ligjit përbën shqetësim në përgjithësi në Shqipëri. Një forcim i institucioneve themelore është i nevojshëm gjë që nënkupton posaçërisht një personel gjyqësor të pavarur dhe të kualifikuar, si dhe një forcë policie të ndjeshme ndaj çështjeve të racizmit dhe të diskriminimit¹. ECRI vëren bashkëpunimin që egziston në këtë fushë me Këshillin e Europës dhe i inkurajon autoritetet shqiptare që të vazhdojnë përpjekjet e tyre në mënyrë që legjisllacioni në fuqi të zbatohet si duhet dhe sistematikisht në të gjitha nivelet e shërbimeve ndëshkuese. Megjithë mungesën e informacioneve lidhur me zbatimin e legjisllacionit në këtë fushë, dhe megjithëse krimet raciste dhe ksenofobe nuk përbëjnë probleme në shoqërinë shqiptare të sotme, një formim i përshtatshëm i personave të interesuar nuk është më pak i rëndësishëm për të lejuar identifikimin dhe parandalimin e akteve të tilla.

¹ Shih me poshte "Administrata e Drejtesise"

D. Dispozita në fushën e së drejtës civile dhe administrative

8. E drejta civile dhe ajo administrative shqiptare përmbajnë disa dispozita që synojnë të luftojnë racizmin dhe diskriminim. Në fushën e punësimit, neni 9 i kodit të punës, që mbulon si sektorin shtetëror dhe atë privat, ndalon “çdo formë diskriminimi në punësim apo në jetën profesionale”. Formulimi i këtij neni lejon një interpretim të gjerë që, sipas mendimit të ECRI, mund të përfshijë si diskriminim edhe drejtëpërdrejtë ashtu edhe atë të tërthortë. Legjislati që flet për mbrojtjen sociale dhe rregullon, midis të tjerash, edhe sigurimet shëndetsore, sigurimet e pensionit dhe asistencën e papunësisë, parashikon barazinë e të drejtave për të gjithë, pavarësisht nga kombësia, nga origjina etnike apo nga raca. Është ngritur një Komision për t’u njohur me ankesa të kësaj natyre dhe për të dhënë gjykimet të cilat bëjnë të detyrueshëm zbatimin e këtyre teksteve. Egziston gjithashtu një legjislacion antidiskriminues në fushën e arsimimit. Neni 3 i Ligjit për arsimin para-universitar u garanton të gjithë qytetarëve të drejta të barabarta në të gjitha nivelet e sistemit edukativ që mbulohen nga ligji, pavarësisht nga gjendja shoqërore, nga kombësia, nga gjuha, nga seksi, nga feja, nga raca, nga bindjet politike, nga gjendja shëndetsore dhe nga situata ekonomike.
9. ECRI sugjeron vendosjen e një legjislacioni antidiskriminues që do të mbulonte fusha të ndryshme, si strehimi, punësimi, shëndetsia, arsimi, asistencën sociale, shërbimet publike. Ndonëse diskriminimi për arsye raciale ose etnike nuk përbën për momentin një problem, ngritja e një kuadri të vërtetë juridik në këtë fushë mund të luajë një rol parandalues dhe edukues, dhe në të njëjtën kohë do të nxirrte zbuluar praktika diskriminuese të fshehta. Në disa vende, vendosja e një arsenali të veçantë masash legjislative antidiskriminuese në fusha të ndryshme, të shoqëruara me dispozita zbatimi efikase, ka rezultuar e dobishme. ECRI vëren se metoda fragmentare që mbështetet mbi dispozita të shërndara në shumë instrumenta legjislative rrezikon të mos japë rezultate shumë të mira. ECRI i nxit autoritetet shqiptare që të studjojnë gjatë kësaj periudhe tranzicioni juridik, mundësinë për të ndërtuar një trup ligjor të veçantë që ka për qëllim të luftojë diskriminimin.

E. Administrata e drejtësisë

10. Përgjithësisht pranohet që sistemi juridik shqiptar nuk funksionon ende në mënyrë efikase. Shumë mendojnë se ka mjaft probleme që vërehen në lidhje me pavarësinë dhe profesionalizmin e gjykatave, ekzekutimin e vendimeve të drejtësisë dhe infrastrukturën mbi të cilat duhet të mbështetet aparati gjyqësor – shërbimet postare, policia, administrata. Sistemi gjyqësor është gjithashtu i infiltuar nga një korrupsion i madh. Kjo situatë prek zbatimin e ligjeve në fushën e racizmit dhe të diskriminimit, siç prek edhe fusha të tjera.

F. Organe të specializuara dhe institucione të tjera

11. Parlamenti shqiptar ka ratifikuar në shkurt 1999 ligjin që parashikon krijimin e institucionit të "Avokatit të Popullit" (Ombudsman) dhe zgjodhi Ombudsmanin e parë në shkurt të vitit 2000. Zyra e Ombudsmani duhet të jetë bërë operacionale pasi t'i akordohej buxheti dhe t'i caktoheshin lokalet. Ombudsmani ka kompetenca për të shqyrtuar ankesat që i paraqiten nga qytetarët; ai mund të formulojë rekomandime jo detyruese dhe të propozojë masa nëse konstaton se ka pasur shkelje të të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore nga Administrata publike. Zyra e tij mund të ndërhyjë me iniciativën e saj ose me kërkesë të individëve, të organizatave joqeveritare apo të palëve të tjera të interesuara. Është parashikuar që të ndahet Zyra në tre seksione: një për ankesat që kanë të bëjnë me shkelje që vënë në diskutim sferat e larta të Administratës, ministritë dhe të tjera organe qeveritare, një seksion tjetër ka të bëjë me shkeljet e kryera nga policia, forcat e armatosura apo instancat gjyqësore, dhe e treta me ankesat që lidhen me organizata joqeveritare, me çështjet sociale ose me probleme të fushës së mjedisit.
12. ECRI shpreh përgëzimet e veta për progreset e shënuara dhe e nxit Qeverinë Shqiptare që t'i akordojë Zyrës së Ombudsmanit buxheti i nevojshëm me qëllim që ai ta kryejë me sukses detyrën e tij. ECRI i tërheq gjithashtu vëmendjen autoriteteve shqiptare mbi Rekomandimin e tij të politikës së përgjithshme nr. 2, në të cilin ajo thekson rolin e rëndësishëm që luajnë organet e specializuara – komisionet apo Ombudsmani, për shembull – për të luftuar racizmin dhe diskriminimin, dhe për të promovuar barazinë dhe shanset e të gjitha grupeve që e përbëjnë shoqërinë. Këto organe të specializuara mund të kontribuojnë jo vetëm për t'i luftuar problemet e diskriminimit por edhe për të nxjerrë zbuluar forma të fshehura të diskriminimit në fusha të ndryshme. ECRI i nxit për pasojë autoritetet shqiptare që të frymëzohen nga Rekomandimi i përgjithshëm i përmendur më lart dhe të parashikojnë mundësitë për rritjen e kompetencave të Ombudsmani në këtë fushë.

G. Arsimi dhe sensibilizimi

13. Nxitja e tolerancës midis komuniteteve të ndryshme etnike është një traditë e futur thellë në Shqipëri, dhe ECRI sheh këtu një shenjë të mundësisë që ka ky vend për të formuar një shoqëri tolerante të aftë për të favorizuar zhvillimin dhe pjesëmarrjen e grupeve minoritare në gjirin e saj, për të pënguar acarimin e problemeve dhe për të përballuar fenomene të reja si imigracioni. Në këtë drejtim, ECRI i fton autoritetet që të fusin në programet shkollore, në të gjitha nivelet, çështje që lidhen me tolerancën, me respektimin e dallimeve dhe me kontributet që japin pakicat etnike në shoqëri; ECRI kërkon gjithashtu që të bëhet kujdes që edhe mësuesit të formohen në këtë drejtim. Ky arsimim mund të integrohet ndoshta në leksione të përgjithshme të të drejtave të njeriut që jepen në shkollat të tëvjeçare dhe të mesme.
14. ECRI gëzohet që Qeveria shqiptare, në bashkëpunim me Këshillin e Europës, ka ndërmarrë rishikimin e mësimdhënies së historisë në të gjitha nivelet e sistemit arsimor. Këtu ECRI kujton rekomandimin e tij të politikës së përgjithshme nr 1 mbi luftën kundër racizmit, ksenofobisë, antisemitizmit dhe intolerancës, i cili i rekomandon Shteteve anëtare të "kujdesen që programet shkollore, për

shembull në fushën e mësimdhënies së historisë, të hartohen në mënyrë që të rritet vlerësimi i diversitetit kulturor”. Autoritetet shqiptare mund të parashikojnë futjen e informacioneve për trashëgiminë kulturore dhe kontributin që sjellin në shoqërinë shqiptare grupet e ndryshme minoritare të pranishme në vend.

H. Pritja dhe statusi i jo-qytetarëve shqipatrë

- *Kërkuesit e azilit dhe refugjatët.*

15. Shqipëria priti rreth 480 000 refugjatë që ikën nga Kosova në vitin 1999. ECRI e përgëzon qeverinë shqiptare dhe shoqërinë shqiptare për mikëpritjen dhe qëndrimin e tyre të hapur: ata pritën refugjatë me origjina etnike të ndryshme, duke përfshirë aty edhe romë dhe serbë nga Kosova, dhe i trajtuan në të njëjtën mënyrë si dhe të ardhurit shqiptarë. Shumica e refugjatëve të ardhur nga Kosova në 1999 u larguan nga Shqipëria. Mbetën rreth 3900, kryesisht me origjinë etnike shqiptare. Shumë prej tyre, kanë nevojë për ndihmë – ndihmë në përgjithësi, mbështetje arsimore, rikthim jashtë shtetit, kujdesje mjeksore. Autoritetet u japin refugjatëve strehim, ushqim dhe asistencë. Ligji iu njeht atyre të drejtën për të punuar, por duket se zbatimi i këtyre të drejtave has në disa vështirësi. Fëmijët me origjina nga Kosova frekuentojnë shkolla shqiptare.
16. Në dhjetor 1998, Shqipëria votoi një Ligj të ri në fushën e azilit. UNHCR ka shprehur komente të favorshme për sa i përket mbrotjes që ofron ky ligj në përgjithësi. Ligji u jep azil refugjatëve në përputhje me përkufizimin që jep Konventa e Gjenevës e 28 korrikut 1951 lidhur me statusin e refugjatëve dhe Protokollin e firmosur në Nju York në 1967; ai parashikon gjithashtu sigurimin e një mbrojtje të përkohshme për arsye humanitare, si dhe në rast fluksesh masive. Ligji i ri u garanton, përveç të tjerash, atyre që e kanë marrë azilin të drejtën e bashkimit të familjes me bashkëshortin, fëmijët nën 18 vjeç dhe çdo anëtar tjetër të familjes që e kanë nën kujdestari ligjore, me kusht që të qëndrojnë sëbashku. Ai mbron gjithashtu edhe të interesuarit kundër dëbimit, kjo në përputhje me traktatet ndërkombëtare në fushën e të drejtave të njeriut, dhe iu jep atyre, midis të tjerash, të drejtën për asistencë sociale njësoj si dhe qytetarëve shqiptarë. ECRI i mbështet autoritetet shqiptare në përpjekjet që ato bëjnë për të vendosur një ligj organik lidhur me azilin dhe që ai të jetë në përputhje me normat juridike europiane dhe ndërkombëtare të njohura në këtë fushë.
17. Sistemi shqiptar që rregullon azilin nuk është gjithmonë i gatshëm për të trajtuar kërkesa në këtë fushë dhe funksionon mbi bazën e dispozitave provizore. Për ata që kërkuan të parët azil në Shqipëri në 1999, afatet ishin shume të gjata. Autoritetet shqiptare punojnë me ekspertë ndërkombëtarë të specializuar në këto fusha, dhe konkretisht me UNHCR, me qëllim që të përmbushen boshllëqet legjislative egzistuese dhe t'u gjendet zgjidhje problemeve që ndeshen në fushën e ifrastrukturës. ECRI i nxit autoritetet shqiptare të vijojnë përpjekjet e tyre me qëllim që të ngrejnë sa më shpejt që të jetë e mundur një sistem efikas. Ai u rekomandon atyre të bëjnë kujdes me qëllim që punonjësit e pikave të kufirit dhe agjentët që duhet të merren me procedurat e azilit të marrin formimin e duhur, përta i përket të drejtave të njeriut dhe njohjes së teksteve ligjore përkatëse në këtë fushë.

- ***Imigracioni klandestin***

18. Shqipëria është bërë një pikë e rëndësishme kalimi për imigrantët klandestinë: sipas disa vlerësimeve, deri në 40 000 veta kalojnë në këtë mënyrë vendin çdo vit. Mes tyre ka emigrantë ekonomikë, kërkues azili dhe femra të rekrutuara për tregun e prostitucionit. Qeveria Shqiptare është e ndërgjegjshme për këtë situatë dhe tregon se vështirësitë me të cilat ndeshet ajo janë burimet e pamjaftueshme dhe, sidomos, mungesa e kushteve të përshtatshme për izolim të përkohshëm. Personat që arrestohen në Shqipëri shpesh mbahen nëpër komisariate policie ose edhe në të vetmen qender grumbullimi që egziston. ECRI është i shqetësuar nga raportet që flasin për keqtrajtimet që bëhen në vendet e izolimit dhe u rekomandon autoriteteve shqiptare të zbardhin sa më mirë këtë çështje e të marrin masat e nevojshme për ta ndrequr problemet që dalin në këtë fushë. ECRI i nxit autoritetet që të marrin masat e të sigurohen se personat e arrestuar në situatë të paligjshme në Shqipëri të mos trajtohen si kriminelë. Ajo u rekomandon atyre të bëjnë kujdes që të gjithë agjentët që kanë për detyrë të merren me imigrantë klandestinë të kualifikohen në mënyrë të veçantë, pikërisht në fushën e të drejtave të njeriut.
19. ECRI është i shqetësuar që kategoritë e ndryshme të imigrantëve klandestinë - ekonomikë, kërkues të azilit dhe gratë e rekrutuara për tregun e prostitucionit - trajtohen në të njëjtën mënyrë dhe thekson se këto kategori duhen ndarë dhe trajtuar në mënyra të veçanta.

I. Mundësia e përfitimit nga shërbimet publike

- ***Mundësië e përfitimit nga shërbimet shoqërore, pikërisht shërbimet shëndetsore, mbrojtja shoqërore dhe strehimi***

20. Raportet flasin për vështirësitë që hasin anëtarët e komuniteteve romë dhe egjyptianë për të gjetur strehim. Në disa krahina, fshatra ku ata janë vendosuriu ungon infrastruktura e nevojshme baze si furnizimi me ujë apo kanalet e ujrave të zeza. Të interesuarit deklarojnë gjithashtu se mundësia e përfitimit nga shërbimet sociale dhe asistencat sociale është e vështirë për ta. Kjo situatë duhet vlerësuar në kontekstin shqiptar: mjaft shqiptarë kanë po këto probleme dhe në të gjithë vendin ka fshatra që ende nuk kanë komoditetet bazë të jetesës. Pjesa eventuale e diskriminimit do të përmendet në pjesën e dytë të këtij raporti.

- ***Mundësia e shkollimit***

21. ECRI shqetësohet nga shkalla e lartë e braktisjes së shkollës tek fëmijët romë dhe egjyptianë, dhe kjo po rritet dhe për këtë arsye niveli i arsimimit të anëtarëve të këtyre komuniteteve është veçanërisht i ulët. ECRI mendon se arsyet e kësaj situatë janë komplekse dhe se nuk ka një zgjidhje të thjeshtë, por ajo insiston mbi nevojën e rritjes së pjesëmarrjes të të interesuarve në të gjitha shkallët e sistemit shkollor. Autoritetet shqiptare duhet të bëjnë një përpjekje të veçantë në këtë drejtim. Në Shqipëri ky problem shiheet si i lidhur me dallimet kulturore dhe me ngurrimin që kanë anëtarët e këtyre komuniteteve për t'i

çuar fëmijët në shkollë. ECRI i nxit autoritetet që të studjojnë më nga afër këtë dukuri dhe që të bëjnë përpjekje të veçanta për të nxitur fëmijët e komuniteteve të prekura nga kjo çështje që të ndjekin studimet. ECRI tërheq vëmendjen lidhur me rekomandimin nr. 3 të politikës së tij të përgjithshme lidhur me luftën kundër racizmit dhe intolerancës ndaj romë/ciganëve, i cili vë në radhë të parë lidhjen që egziston midis praktikave diskriminuese dhe procesit të përjashtimit social.

22. Ndikimi që mund të kenë paragjykimet dhe stereotipet mbi mbarëvajtjen në shkollë të fëmijëve trajtohen më poshtë në pjesën e dytë të këtij raporti.
23. ECRI gëzohet kur mëson se qeveria shqiptare ka krijuar një numër programesh në disa bashki në bashkëpunim me shoqërinë civile; këto programe synojnë të krijojnë një haësirë më të gjërë për fëmijët romë në sistemin shkollor dhe për t'i integruar ata më mirë. Programet kanë të bëjnë pikërisht me organizimin e aktiviteteve sportive dhe kulturore në të cilat marrin pjesë si fëmijët romë ashtu edhe fëmijët shqiptarë. Ndoshta autoritetet mund të kishin parashikuar edhe programe të destinuara për fëmijët romë dhe egjyptianë ashtu si edhe për fëmijët e tjerë që i përkasin familjeve shume të vërfëra të cilave u mungojnë edhe veshjet e përshtatshme për të shkuar në shkollë, nuk paragjesin një higjenë korrekte apo nuk kanë kushte të nevojshme për studim. Do të kishte qenë gjithashtu e dobishme që të parashikohen masa sigurimi për të mbrojtur fëmijët nga rreziku i rrëmbimeve. ECRI beson se e kupton që mundësitë për të zbatuar programe të tilla janë të kufizuara për arsye të mangësisë të burimeve të mjaftueshme.
24. Ligji u jep grupeve minoritare të n jehura zyrtarisht të drejtën për të marrë arsimim në gjuhën e tyre amtare. Insitucionet që ofrojnë një smësim dhënie të tillë kanë për qëllim t'i aftësojnë nxënësit që të shprehen po aq rrjedhshëm në gjuhën e tyre amtare sa dhe në shqip. Një rrjet shkollash greke egziston në krahinat ku jetojnë shumica e pakicave greke dhe ka shkolla ku jepet gjuha maqedonase në zonën e Prespës ku ka një komunitet maqedonas i njohur zyrtarisht.

J. Punësimi

25. Ndonëse nuk kemi shifra të sakta, vlerësimet tregojnë se përqindja e papunësisë mes romëve dhe egjyptianëve² është dukshëm më e lartë se sa mesatarja kombëtare prej 18% dhe mund të shkojë deri në 90% në disa komunitete. Kjo situatë, si dhe pasojat e diskriminimit në këtë fushë do të shqyrtohen në pjesën e dytë të raportit në fjalë.

² Egjyptianet janë një grup individesh të cilët pretendojnë se janë me origjinë egjyptiane. Ata shpesh i ngatërrojnë me romet por flasin një gjuhë të ndryshme prej tyre si dhe e bëjnë dhe vete dallimin prej romëve.

K. Grupet e prekshme

Kjo pjesë trajton disa grupe minoritare që mund të jenë veçanërisht të ekspozuar ndaj racizmit, ndaj diskriminimit dhe intolerancës në Shqipëri. Ajo nuk ka për qëllim të japë një tablo të plotë të situatës të të gjitha grupeve minoritare në vend, dhe përmbajtja e saj nuk do të thotë se grupet që s'përmenden më poshtë nuk përballen me asnjë problem në fushën e racizmit dhe të diskriminimit

26. Anëtarët e komuniteteve rome dhe egjyptianë janë në disproporcion në shtresat më të varfra të shoqërisë shqiptare dhe kanë një shkallë papunësie shumë më të lartë se sa mesatarja kombëtare. Dukeet gjithashtu se e kanë më të vështirë të përfitojnë nga shërbimet publike dhe se rastet e braktisjes shkollore jaën më të shpeshta tek fëmijët e tyre - shpjegime më të detajuara për këtë do t'i gjeni në kapitullin I që ka të bëjë me "mundësitë e përfitimit të shërbimeve publike". Përsa i përket faktit se në ç'masë diskriminimi mund të prekë jetën e komuniteteve në drejtime të ndryshme, për këtë do të flitet në pjesën e dytë të këtij raporti. Udhëheqësit e komunitetit egjyptian nxjerrin në pah një problem të veçantë mme të cilin ndeshen anëtarët e këtij komunitetit dhe që është mosnjohja e idnetitetit të tyre.
27. Situata e minoriteteve greke dhe maqedonase duket se ka përfituar ng përmirësimi i marrdhënieve midis Shqipërisë dhe qeverive tëGreqisë dhe të "ish-Republikës jugosllave të Maqedonisë". Grupet në fjalë pohojnë, si njëri dhe tjetri, se janë shumë më tepër nga ç'thonë shifrat zyrtare që i përksin vitit 1948. Përfaqshuesit e komunitetit etnik maqedonas janë veçanërisht të shqetësuar nga moszbatimi i te drejtave të tyre që ata duhet të gëzojnë si grup minoritar që janë, si c është mësimi i gjuhës amtare,në zona të ndryshme të vendit ku anëtarët e tyre pretendojnë se nuk njihen si të tillë. Përsa i përket përfaqshuesve të komunitetit grek, kritikata e tyre i mëshojnë më shumë faktit se e kanë të pamundur të marrin disa poste , për shembull në ushtri dhe në polici. ECRI vlerëson se këto shqetësime duhej të tërhiqnin vëmendjen e autoriteteve shqiptare.
28. Përfaqsimi i ulët në isntitucionet e shtetit, pikërisht në shërbimet publike, në polici dhe forcat e armatosura, duket se nxjerr problemeppër grupet minoritare në Shqipëri, por nuk egzistojnë statistika në këtë fushë. ECRI i fton autoritetet shqiptare të mendojnë për disa masa konkrete dhe ta ndjekin situatën dhe, nëse është nevoja, të korrigjojnë atë. Për të folur për rolin eventual që luan diskriminimi në këtë drejtim, kemi përgatitur pikën e mëposhtme që i kushtohet "Personave veçanërisht shqetësues".

L. Ndjekje e situatës

29. Në Shqipëri është shumë e vështirë të përcaktosh me saktësi madhësinë e grupeve etnike, cilëtdo qofshin ata: këta vitet e fundit nuk është organizuar asnjë regjistrim që të ketë për synim identitetin etnik. Vlerësimet numerike ndryshojnë shumë sipas burimeve të informacionit. Duket se po përgatitet një regjistrim i përgjithshëm aktualisht. ECRI i fton njëkohësisht autoritetet shqiptare që të përfshijnë aty edhe një pyetje lidhur me identitetin etnik, duke respektuar parimin e identifikimit personal të vullnetshëm. Ajo vlerëson përveç

të tjerash se do të duhej të angazhohen përfaqësuesit e grupeve etnike minoritare në etapat e ndryshme të këtij procesi.

30. ECRI i inkurajon gjithashtu autoritetet shqiptare të shohin mundësinë e ngritjes së një sistemi të plotë dhe koherent të mbledhjes së të dhënave që lejon vlerësimin e situatës së grupeve të ndryshme minoritare që jetojnë në Shqipëri dhe të masë shtrirjen e manifestimeve të racizmit dhe të diskriminimit. Një sistem i tillë duhet të mbështetet mbi deklaratën e vullnetshme dhe të konceptohet duke mbajtur si duhet parasysh të drejtën e jetës private si dhe rregullat që lidhen me mbrojtjen e të dhënave dhe pëlqimin e lirë e të qartë të të interesuarve.

M. Qëndrimi i disa institucioneve

- *Policia*

31. Përdorimi i skajshëm i dhunës dhe i keqtrajtimit nga përfaqësuesit e ligjit mbetet një problem mjaft i përhapur në Shqipëri. Anëtarët e grupeve minoritare, sidomos ata që janë shoqërisht më të brishtë, si romët dhe egjiptianët, janë më të ekspozuar ndaj këtyre abuzimeve. Autoritetet shqiptare pranojnë se patjetër duhet kryer një formim plotësues për forcat e policisë dhe duhet kuftuar kundër korrupsionit. Autoritetet e konsiderojnë këte gjë si një përparësi. Në programet e shkolles së policisë figurojnë dhe një kualifikim lidhur me të drejtat e njeriut. Gjithashtu u janë propozuar përfaqësuesve të ligjit stazhe kualifikimi posaçërisht për të drejtat e njeriut me kohëzgjatje nga pesëmbëdhjetë ditë deri në një muaj. Megjithatë mundësitë e kualifikimit janë të kufizuara, për arsye të mungesës së personelit dhe të mjeteve financiare. ECRI inkurajon autoritetet që të vazhdojnë përpjekjet e tyre në këtë drejtim.
32. Autoritetet nuk duhet të tolerojnë asnjë shfaqje të brutalitetit të policisë. Kjo gjë duhet përcaktuar qartësisht, me anë të një dënimi të vendosur dhe publik nga ana e klasës politike dhe të drejtuesve të policisë. Ecri vlerëson se do të duhej të merreshin masa në mënyrë që rastet e supozuara të abuzimeve të bëhen objekt i një hetimi dhe që fajtorët të ndëshkohen. Egziston një procedurë hetimi e brendshme për ankesa të kësaj natyre, por ECRI druan se dosjet nuk janë mjaft të plota për dhe se autorët e veprimeve të tilla shpesh mbeten të pandëshkuar. ECRI thekson se është urgjente që të përforcohen efektet e mekanizmave të kontrollit të brendshëm dhe rekomandon që t'i besohet një organi kompetent hetimi i të gjitha dosjeve të keqtrajtimit kryer nga policia.

N. Mediat

33. ECRI është i kënaqur që mediat shqiptare, duken se nuk janë prekur nga problemi i nxitjes së intolerancës ose nga diskriminimi ndaj anëtarëve të grupeve etnike minoritare. Megjithatë, ka sinjale se mediat rimarrin nganjëherë stereotipe negative duke akuzuar me emër romët si autorë të supozuar të disa krimeve. Mediat duhet të luajnë një rol të rëndësishëm për të krijuar një klimë

të përgjithshme tolerance dhe mirëkuptimi midis anëtarëve të komuniteteve të ndryshme etnike. ECRI shpreson që mediat do të bëjnë atë që duhet për të vazhduar me mbështetjen e kësaj klime. Përfaqësuesit e shtypit ndoshta do të duhej të miratonin një kod autodisipline për të luftuar kundër çdo lloj forme raciste ksenofobe dhe diskriminuese në fushën e formimit dhe pëer të inkurajuar pasqyrimin e paanshëm dhe të ekuilibruar të fakteve.

SEKSIONI I DYTË: PROBLEME VEÇANËRISHT SHQETËSUESE

34. Në këtë pjesë të raporteve për çdo vend, ECRI synon që të tërheqë vëmendjen mbi një numër të kufizuar çështjesh që, sipas tij, merrtopjnë një vëmendje të veçantë dhe urgjente nga ana e vendit në fjalë. Në rastin e Shqipërisë, ECRI do të synonte të tërhiqte vëmendjen mbi dukurinë e diskriminimit jo të drejtëpërdrejtë, të fshehur apo të panjohur.

O. Diskriminimi indirekt apo i fshehur

35. Shqipëria vazhdon të kalojë një fazë të përshpejtuar të tranzicionit dhe të reformave në fushat e dorës së parë si ekonomia, drejtësia, politika dhe shoqëria. Ky proces ndryshimesh frenohet nga burime ekonomike të kufizuara dhe nga problemet e kriminalitetit dhe problemet e korrupsionit në shkallë të gjerë. Forma të ndryshme të intolerancës, dhe pikërisht dhe në kuptimin e divergjencave të opinioneve politike, pengojnë gjithashtu edhe evolucionin e vendit. Në këtë kontekst problemet e racizmit dhe të diskriminimit për arsye etnike, në përgjithësi nuk konsiderohen nga pjesëtarët e shoqërisë shqiptare si problem madhore, qofshin këta nga shumica apo nga pakicat kombëtare. Në këtë vështrim egziston një mungesë ndërgjegjësimit për këto probleme. Për më tepër, atëherë kur individë që i përkasin grupeve minoritare janë të papërkrahur, lidhja me diskriminimin nuk është domosdo e dukshme. Aq është e vërtetë kjo sa që edhe vetë shqiptarët shpesh përballohen me të njëjtat vështirësi. Nga ana tjetër konsiderohet se egziston në përgjithësi një ndjenjë tolerance ndaj dallimeve raciale, etnike, kulturore dhe fetare.
36. Megjithë këtë tablo përgjithësisht pozitive përse i takon çështjeve për të cilat in teresohet ECRI duhet patur kujdes ndaj çdo qëndrimi vetëkënaqësie. Nuk duhen mbyllur sytë përpara stereotipeve negative dhe paragjykimeve që në disa raste mund të shërbejnë si burime të diskriminimit, as përpara dukurisë së diskriminimit të fshehtë apo indirekt. ECRI vlerëson se përveç të tjerave duhet patur parasysh të ruhët e të forcitet klima e përgjithshme e tolerancës.
37. Disa konsiderojnë se në shoqërinë shqiptare, pjesëtarët e komuniteteve romë dhe egjyptiane nuk janë aspak të barabartë me të tjerët. Mund të ketë ndodhur që kjo ndjenjë të jetë personalizuar nga të interesuarit, gjë që i ka bërë ata të presin më shumë dhe ka ndryshuar edhe idenë që ata kanë për veten dhe ka ndryshuar gjithashtu edhe qëndrimin e shqiptarëve të tjerë ndaj tyre. Kështu duket se pranohet, për shembull që pjesëtarëve të këtyre grupeve u kërkohet që të kryejnë punë të një niveli të ulët dhe që të luajnë një rol më pak të rëndësishëm në shoqëri. Kur fëmijët romë ose egjyptianë braktisin shkollat para se të mbarojnë studimet ose kur ngelen mbrapa në këto studime, mësuesit,

prindërit , madje edhe vetë fëmijët e quajnë këtë diçka normale, për shkak të ideve që kanë krijuar për këto komunitete. Këto paragjykime mund të influencojnë gjithashtu mbi perspektivat e tyre në nivelin profesional. Përqindja e papunësisë e vërejtur për të dy grupet në fjalë është ndjeshmërisht më e lartë se sa mesatarja kombëtare. ECRI vlerëson se stereotipet dhe qëndrimet negative shpesh janë faktorët që shpjegojnë pozitën e dobët në të cilën gjenden pjesëtarët e grupeve minoritare në fusha të ndryshme veçanërisht në sistemin arsimor dhe në tregun e punës.

38. ECRI i inkurajon ata që përpunojnë opinionet – personalitetet politike, gazetarët, dhe intelektualët - të përpiqen në mënyrë të veçantë që të tilla reagime të hidhen poshtë nga publiku i gjerë si dhe nga vetë grupet minoritare. Duhet ngulur këmbë mbi barazinë e romëve dhe të egjyptianeve me pjesën tjetër të shoqërisë shqiptare si dhe me nevojën që t'u ofrohen atyre të njëjtat mundësi si dhe qytetarëve të tjerë shqiptarë. Iu kërkohet gjithashtu autoriteteve shqiptare që të bëjnë një përpjekje të veçantë për të bërë kujdes që fëmijët - si ata të popullsisë në shumicë ashtu edhe ata të grupeve minoritare - të ndërgjegjësohen për barazinë themelore midis komuniteteve të ndryshme që formojnë shoqërinë shqiptare dhe të dinë se cili është kontributi i tyre në shoqëri në përgjithësi. ECRI tërheq këtu vëmendjen mbi rekomandimin e politikës së përgjithshme nr 3 lidhur me luftën kundër racizmit dhe intolerancës ndaj romëve/ciganëve, në të cilën ajo i sugjeron Qeverive "të fusin në programet e të gjitha shkollave informacione mbi historinë dhe kulturën e romëve/ciganëve dhe të ndërtojnë për mësuesit programe kualifikimi në këtë fushë".
39. Duhet gjithashtu të bëhen përpjekje që të pengohen qëndrimet e njëanshme që mund të prishin arritjet në shkollë të fëmijëve romë dhe egjyptianë. Duhet gjithashtu të përcaktohet pesha e stereotipeve dhe e paragjykimeve të mësuesve, sepse këto mund të bëjnë që te fëmijët romë dhe egjyptianë mund të theksohen reagime negative që janë kultivuar me kohë tek ata dhe te familjet e tyre. Në këtë drejtim ECRI rekomandon se mund t'iu propozohet mësuesve një formim që u tregon atyre pikërisht nevojat dhe dëshirat specifike të romëve dhe të egjyptianëve dhe u shpjegon atyre se si t'i ndihmojnë dhe t'i inkurajojnë fëmijët e këtyre komuniteteve që të marrin pjesë me sukses në sistemin shkollor.
40. Anëtarët e grupeve minoritare, në veçanti romët dhe egjyptianët, mund të jenë gjithashtu objekt edhe i një forme diskriminimi indirekte apo të fshehur në fusha të ndryshme, dhe në raport me mënyrën sipas të cilës funksionojnë shoqëria dhe institucionet shqiptare. S'është sekret për askënd se "njohjet", korrupsioni dhe rryshfetet janë një gjë e zakonshme në shumicën e institucioneve shqiptare. Shpesh ndodh se për të përfituar nga një shërbim publik, siç është mbrojtja sociale, është e nevojshme të njihet mirë personi që punon në administratën publike në nivel lokal apo nacional, ose atëherë të paguhet nën dorë. Ky sistem favorizon ata që kanë kushërinj apo miq të afërt në organizmat publikë, apo që kanë mjaft para për të paguar; dhe defavorizon ata që nuk kanë të tilla njohje dhe që nuk mund të paguajnë.

41. Sipas mendimit të ECRI është e rëndësishme që autoritetet shqiptare të përcaktojnë se në ç'masë grupet më të prekshme si romët dhe egjiptianët, janë viktime të korrupsionit egzistues. ECRI përsëritet përpjekjet e shumfishta të autoriteteve shqiptare për të luftuar korrupsionin në mënyrë të përgjithshme. Megjithatë ai mendon se mund të jetë e nevojshme që të merren masa speciale për të bërë kujdes që anëtarët e këtyre komuniteteve të kenë po aq mundësi sa dhe shqiptarët e tjerë për të përfituar nga shërbimet publike dhe infrastruktura bazë. Autoritetet përgjegjëse duhet të sigurohen që ata që kanë më shumë nevojë për shërbimet publike dhe mund të jenë viktime të korrupsionit egzistues të mund të përfitojnë sa më shumë nga këto shërbime.
42. Autoritetet shqiptare duhet gjithashtu të kërkojnë të dinë nëse nënperfaqsimi i grupeve minoritare në sektorin publik mund të ketë lidhje me faktin se të interesuarit nuk kanë lidhjet e duhura ose nga që nuk mund të paguajnë rryshfete. ECRI i inkurajon autoritetet që të marrin masa për ta rregulluar këtë problem dhe të përpiqen që të rekrutojnë përshembull në shërbimin publik, në shkallë lokale dhe kombëtare, anëtarë të grupeve minoritare.

BIBLIOGRAFI

Kjo bibliografi ofron listën e burimeve kryesore të informacioneve publike që janë përdorur gjatë shqyrtimit të situatës në Shqipëri: ajo nuk duhet konsideruar si një listë përmblylëse e të gjitha burimeve të informacionit që i janë vënë në dispozicion ECRI gjatë përgatitjes së rëportit.

1. CRI (99) 48: Raport mbi Shqipërinë, Komisioni evropian kundër racizmit dhe intolerancës, Këshilli i Europës, nëntor 1999
2. CRI (96) 43: Rekomandimi politik i përgjithshëm nr 1 i ECRI: Lufta kundër racizmit dhe intolerancës, ksenofobisë, antisemitizmit dhe intolerancës, Komisioni evropian kundër racizmit dhe intolerancës, Këshilli i Europës, Tetor 1996
3. CRI (97) 36: Rekomandimi i politikës së përgjithshme nr 3 i ECRI: Organet e specializuara në kufitë kundër racizmit, ksenofobisë, antisemitizmit dhe intolerancës në nivel kombëtar, Komisioni evropian kundër racizmit dhe intolerancës, Këshilli i Europës, qershor 1997
4. CRI (98) 29: Rekomandimi politik i përgjithshëm nr 3 i ECRI: Lufta kundër racizmit dhe intolerancës ndaj romëve/ciganëve, Komisioni evropianë kundër racizmit dhe intolerancës, Këshilli i Europës, mars 1998
5. CRI (98) 29: Rekomandimi politik i përgjithshëm nr 4 i ECRI: Anketa nacionale mbi eksperiencën dhe perceptimin e diskriminimit dhe të racizmit e të intolerancës, Këshilli i Europës, mars 1998
6. CRI (98) 80: Masa juridike egzistuese në shtetet anëtare të Këshillit të Europës me qëllim që të luftohet kundër racizmit dhe intolerancës, Strasburg 1998
7. CM/Inf (99) 91: Raport përfundimtar i Zonjës Reyhan Akant, Përfaqesuese speciale e Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Europës në Shqipëri (prill- Dhjetor 1999), Komiteti i Ministrave
8. Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë e 1998
9. Kodi penal i Republikës së Shqipërisë, Nr 7895, 27 janar 1995
10. Ligji për azilin në Republikën e Shqipërisë, nr 8432, 14 dhjetor 1998
11. Ligji për kombësinë shqiptare, nr 8389, 5 gusht 1998
12. Ligji për të Huajt, nr 8492, 27 maj 1999
13. OSBE, Spot Report. "Parliament Passes Electronic Media Laë", tetor 1998
14. Departamenti i Shteteve të Bashkuara të Amerikës "Raporti vjetor për liritë fetare për vitin 1999" shtator 1999
15. Departamenti i Shteteve të Bashkuara "Raporti për praktikën e të Drejtave të Njeriut në Shqipëri në 1999", shtator 1999
16. Amnesty International, Raporti vjetor 1999
17. Qendra Europiane e të Drejtave të Romëve, "Asnjë rast për t'u shënuar: Romët në Shqipëri", qershor 1997
18. Human Rights Watch, Raport botëror 1999: Shqipëria
19. Freedom House, Freedom in the World Ratings, 1989-1998
20. International Helsinki Federation for Human Rights, IHF Rapport vjetor 1999 mbi Shqipërinë

21. Federata Ndërkombëtare e Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, IHF 1999: Raporte periodike nga rajoni i OSBE: Mars-Korrik - Shqipëria
22. Federata Ndërkombëtare e Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, IHF 1999 për OSBE, "Prevention of Torture, Misconduct by Law Enforcement Officials and Prison Conditions"
23. Federata Ndërkombëtare e Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, IHF 1999 për OSBE, "National Minorities"
24. Komiteti shqiptar i Helsinkit, Buletini tetor 1999
25. Komiteti shqiptar i Helsinkit, "Raport për çështjet e minoritetit në Shqipëri në krahasim me Konventën europiane, shtator 1999
26. Greek Helsinki Monitor, "Greeks of Albania and Albanians in Greece", shtator 1994
27. "Appeal to OSBE from the Ethnic Macedonians" Delegations of Ethnic Macedonians from Greece, Bulgaria and Albania, nëntor 1999
28. "Human Rights Abuses Against Macedonians", Macedonian National Council, Skopje, 1998
29. "Towards the realization of the Human Rights of the Macedonians in Albania" Shkrime të paraqitura nga Organizata për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut të Maqedonasve në Shqipëri, Shoqata "Prespa", Pustets (Liqenas), Shoqata "Mir", nëntor 1997
30. Courthiades, Marcel: "A Social and Historical Profile of the Roma in Albania", 1992
31. Courthiades, Marcel: "Betëën Conviviality and Antagonism: the Ambiguous Position of the Romanies in Albania", 1993
32. De Rapper, Gilles : "Crisis in Kosovo: Reactions in Albania and Macedonia at the Local Level", 1998
33. Schëander-Sievers, Stephanie:: "The Albanian Aromanians'Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Communist Albania", mars 1999
34. Tibbitts, Felisa: "Albania Case: Text Development at the Primary School Level" , Case Studies in Human Rights Education: Examples from Central and Eastern Europe, Council of Europe Web Site, HRE Casestudies
35. "Albania: Nine Years After" AIM Tirana, 16 dhjetor 1999
36. "Albanian Economy: Better in War than in Peace - Effects of Kosovo Crisis During and After the War in Kosovo", AIM Tirana 13 dhjetor 1999
37. "The reactions of Albania's Population to the Outbreak of Conflict in Kosovo" CSS/CEMES, Ethnobarometer Programme, 1998.